

The XIV International Academic Congress

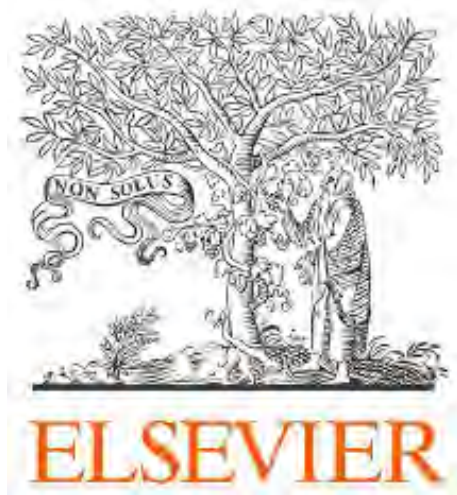
**“Fundamental and Applied
Studies in the Modern World”**

(United Kingdom, Oxford, 23-25 May 2015)

“Oxford University Press”

2015

*“Fundamental and Applied Studies
in the Modern World”*

The XIV International Academic Congress

(United Kingdom, Oxford, 23-25 May 2015)

PAPERS AND COMMENTARIES

VOLUME II

“Oxford University Press”
2015

Proceedings of the XIV International Academic Congress “Fundamental and Applied Studies in the Modern World“ (United Kingdom, Oxford, 23-25 May 2015). Volume II. “Oxford University Press”, 2015. - 762 p.
Proceedings of the Congress are located in the Databases Scopus.

Source Normalized Impact per Paper (SNIP): 3.557

SCImago Journal Rank (SJR): 3.787

Editor-in-Chief: *Prof. Richard Dixon, D. Litt. et Phil. (UK)*

Publication Director: *Prof. Kevin Barrington, D. S. Sc. (UK)*

Technical Editors: *Molly Carpenter, Jeff Goodwin (UK)*

ORGANIZATION BOARD OF THE CONGRESS:

Chairman: *Prof. Richard Dixon, D. Litt. et Phil. (UK)*

Secretaries: *Prof. Robert Carman, D.Phil. (UK)*

Prof. Gregory Davis, D. C. L. (Australia)

Members of the Board:

Prof. Laurens Lawton, D. S. Sc. (UK)

Prof. Dina Miller, D. Hum. Litt., (USA)

Prof. Peter Campbell, D. Litt. et Phil. (UK)

Prof. Erin Robbins, Dr. P. H. (UK)

Prof. Ryan Cooper, D. Sc. V. M. (UK)

Prof. James Ridley, D. M. (Australia)

Prof. Denis Thompson, D. B. A. (UK)

Prof. Kara McGregor, EDM. (UK)

Prof. Ronald Hall, D. G. S. (USA)

Prof. Daniel Smith, D.F. (Canada)

Prof. Harris Reed, D. B. A. (UK)

Prof. Emma Allen, Ed.D. (Australia)

Prof. Denis Cumming, Ed.D. (UK)

Prof. Leslie Bragg, Psy. D. (Canada)

Prof. Paul Bryant, Psy. D. (UK)

Prof. Steven Gellar, Ed.D. (UK)

Prof. John Williams, D. Litt. (USA)

Prof. Andrew Gordon, D. Litt. (UK)

Prof. Peter Galloway, LL. D. (USA)

Prof. Samuel Raymond, S. J. D.(USA)

Prof. Norman Green, D. S. Sc. (UK)

Prof. Nina Harvey, D.F.A. (USA)

Prof. Yukie Tawara, D. I. T. (Japan)

Prof. Mataro Kato, Ed.D. (Japan)

Prof. Wataru Matsui, Ed.D. (Japan)

Prof. Selena Graham, D. A. (Australia)

Dmytro Mykolenko,
*V. N. Karazin Kharkiv National University,
History Department, docent
at the Modern and Contemporary,
Deputy Dean for Research,
Candidate of historical science, docent*

The Heritage of S. Stambolov in the political culture of Bulgaria 1895-1920

Abstract: The article analyses the influence of the famous Bulgarian politician S. Stambolov on the processes of the political culture in Bulgaria 1895–1920. The author identifies the heritage of that person as a set of socio-psychological attitudes, values and behaviour patterns for population that used to determine the specifics of the relationship between government and society.

Keywords: S. Stambolov, political culture, political heritage, Bulgaria.

Дмитро Миколенко,
*Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
доцент, кандидат історичних
наук, історичний факультет*

Спадщина Стефана Стамболова у політичній культурі Болгарії 1895–1920 рр.

Анотація: Стаття присвячена вивченню впливу діяльності видатного болгарського політика С. Стамболова на процеси, пов'язані із політичною культурою у Болгарії 1895–1920 рр. До спадщини цієї постаті автор відносить сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей, зразків поведінки населення, які визначали специфіку взаємовідносин між владою і суспільством.

Ключові слова: С. Стамболов, політична культура, політична спадщина, Болгарія.

Остання третина XIX ст. пройшла для Болгарії під знаком становлення державності. Важливу роль у цьому процесі зіграв відомий політичний діяч країни Стефан Ніколов Стамболов (1854–1895 рр.). Протягом 1870–1878 рр. він брав участь у національно-визвольному русі проти турецької влади; після створення болгарського князівства (1878 р.) неодноразово обирався депутатом Народних зборів; у 1879–1886 рр. був членом Ліберальної, а в 1892–1894 рр. – Народно-ліберальної («стамболовістської») партії (НЛП); з 1884 по 1886 р. перебував на посаді голови Звичайних народних зборів (ЗНЗ), з 1886 по 1887 р. входив до складу регентської ради, з 1887 по 1894 р. очолював раду міністрів. 1895 року політик загинув від рук терористів.

Період регентства і прем'єрства С. Стамболова залишив після себе значну спадщину – певну інерцію внутрішнього розвитку держави, задану під час свого перебування при владі. Він мав чисельних послідовників – членів НЛП, які протягом тривалого періоду представляли одну з провідних політичних сил країни [1]. До того ж від правління уряду С. Стамболова болгарське суспільство отримало сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей, зразків поведінки населення, які визначали специфіку взаємовідносин між владою і суспільством та були складовими культури протягом тривалого часу.

Одним із характерних проявів громадського життя наприкінці XIX – на початку XX ст. стали вбивства на замовлення та терористичні акти з політичним підтекстом. Загибель Х. Белчева (1891 р.) і Г. Вилковича (1892 р.), а також смерть самого С. Стамболова від рук терористів не минули безслідно. Вони провокували рецидиви аналогічних за своєю суттю злочинів.

11/23 травня 1897 р. поблизу міста Пазарджик із засідки було застрелено відомого в країні юриста і публіциста А. Константинова – прибічника П. Каравелова. Як згодом з'ясувалося, його смерть була випадковою, оскільки вбивці готували замах на пештерського депутата у IX ЗНЗ демократа М. Такева, поряд з яким на той момент знаходився А. Константинов. За версією попутника загиблого, причиною вбивства стали протиріччя, котрі тривали здавна й іноді переростали у насилля між мешканцями общин села Радилово і околії Пештера Татарпазарджицького округу та помста земляків йому особисто за бездіяльність як депутата у вирішенні зазначеної проблеми. Однак «стамболовісти» мали іншу думку з цього приводу. Їхня газета «Свобода» звинуватила в організації злочину представників правлячої Народної партії. Журналісти недвозначно натякали на зацікавленість уряду К. Стоїлова в ліквідації опозиціонера, який активно виступав з критикою на адресу чинної влади [2].

У період правління кабінету Д. Петкова громадськість Болгарії була шокована черговим резонансним злочином. 26 лютого/11 березня 1907 р. звільнений зі служби клерк Земельного банку А. Петров вчинив замах на життя

прем'єр-міністра, внаслідок чого лідер НЛП загинув [3]. Газета «стамболовістів» відразу ж заявила про політичний характер вбивства, намагаючись аргументувати причетність до його організації представників Народної партії [4]. Свої звинувачення журналісти будували на матеріалах незалежного інформаційного антимонархічного вісника «Балканска трибуна», редакційний колектив якого тісно співпрацював з «народняками», а незадовго до трагічної події закликав усіх незаконно звільнених чиновників не миритися із свавіллям чинної влади та підбурював їх захищати свої права. Однак слідство трактувало мотиви А. Петрова як виключно особисті.

Терористичний акт у столичному казино 1/14 лютого 1915 р., в результаті якого чотири особи загинули (у тому числі донька міністра війни генерал-лейтенанта І. Фічева і син начальника генерального штабу збройних сил генерал-майора К. Бояджієва) та вісім дістали поранення, мав теж політичний підтекст. Його мета полягала у прискоренні приєднання Болгарії до держав Троїстого союзу шляхом компрометації проантантівських кіл країни. Планування злочину влада намагалася інкримінувати прихильнику «Сердечної угоди», лідеру «стамболовістів» Н. Генадієву, котрий на той час знаходився в Італії. Однак за відсутності доказів на лаві підсудних опинилися шестеро колишніх і діючих членів Внутрішньої македонської революційної організації на чолі з В. Попанастасовим – знайомим голови Центрального бюро НЛП і його ставлеником на одну із чиновницьких посад. Вирок воєнного суду було виконано 1/14 липня – керівника групи і ще двох учасників страчено, а інших позбавлено волі на довготривалі терміни ув'язнення [5]. Пізніше з'ясувалося, що насправді ініціатива скоєння теракту належала антиантантівській Туреччині, таємна поліція якої залучила для цієї цілі сумнозвісного Н. Тюфекчієва.

17/30 жовтня 1923 р. Н. Генадієва спіткала доля його попередників – С. Стамболова і Д. Петкова. Він теж став жертвою вбивства. Виконавцем злочину був член ВМРО терорист Д. Стефанов, у розшуку і затриманні якого поліція так і не продемонструвала належного ентузіазму. Однак рідні та близькі, а також прихильники колишнього лідера НЛП вину поклали на представників провладного Демократичного зговору. Правлячі партії, діяльність яких постійно потерпала від критики політика, небезпідставно вбачали в особі Н. Генадієва та у створеній ним Народній єдності гідних конкурентів, здатних не лише схилити на свій бік електорат відстороненої від керма держави Землеробської спілки, а й здобути визнання інших прошарків населення.

Чисельні політичні вбивства у Болгарії наприкінці ХІХ і протягом перших двадцяти років минулого століття слід трактувати не лише як прояви певних традицій, котрі укорінилися у суспільстві під час прем'єрства С. Стамболова. Вони були результатом фактичної відсутності в опозиції легальних механізмів

позбавлення повноважень представників влади, адже відставку уряду могла гарантувати лише воля монарха. За такої ситуації деякі політики вдавалися до пошуку альтернативних способів суперництва за міністерські крісла, у тому числі й протизаконних.

Одним із найбільш характерних проявів політичного режиму С. Стамболова був жорсткий контроль влади над виборчими процесами. Зусилля уряду, направлені на відсторонення прихильників опозиції від участі у голосуваннях, призвели до різкого зниження і без того невисоких електоральних явок. Якщо у 1879, 1880 і 1884 роках вони становили відповідно 32 %, 33,3 % і 28,9 %, то 1887 р. – лише 22 %, а 1893 р. – 19 % [6]. І хоча надалі активність громадян на виборах поступово зростала, проте все ж залишалася незначною через те, що правлячі кола продовжували застосовувати практику, започатковану першим «стамболовістським» урядом. У середньому з 1894 по 1920 р. вона становила 49,48 %, при цьому лише 1920 р. перевищила 70 % [7].

Переважна більшість населення не мала свідомих електоральних уподобань та була готовою навіть за незначного тиску віддавати свої голоси за провладні сили. Своїми діями уряд С. Стамболова, так само як і його наступники, прищеплювали громадянам Болгарії недовіру до процесів, пов'язаних з виборами. Навіть у періоди зростання соціальної напруги у суспільстві, як наприклад під час руху за скасування натуральної десятини, показники явок залишалися низькими. «Три четвертих населення країни висловилося проти податку» [8], – констатувала газета «Нов век», але при цьому своє невдоволення воно воліло виражати не на виборчих дільницях, а на майданах, шляхом мітингувань, які переростали у збройні сутички з армією і поліцією.

Активна участь громадян у політичних процесах, будь то вибори або масові акції протесту, сприймалася істеблшментом країни неоднозначно. У залежності від збігу обставин і конкретної ситуації ті чи інші сили підтримували, або критикували її. Так, перебуваючи в опозиції до уряду «радославовістів» у 1899–1901 рр., «стамболовісти» схвалювали розгортання селянського руху за скасування натуральної десятини. І навпаки, знаходячись при владі у 1903–1908 рр., НЛП зустрічала критикою кожен акт рішучої незгоди, влаштований опонентами. Наприклад, під час звіту кабінету П. Гудева перед народними представниками XIII ЗНЗ про виконану роботу в 1907 р. розгорілася дискусія навколо питання: «Чи можна 286 антиурядових мітингів вважати приводом для відставки чинної влади?». Чітку позицію «стамболовістів» з цього приводу озвучив голова Центрального бюро НЛП, депутат Н. Генадієв: «Вказані акції – це прояв парламентаризму. Учасники подібних публічних зборів не складають

більшість у порівнянні з усіма голосуючими, а тому підстав для припинення роботи уряду немає» [9].

Специфіка форми функціонування політичної системи болгарського суспільства, яка склалася за часів прем'єрства С. Стамболова, простежується у динаміці боротьби різних партій за власний статус і владу наприкінці XIX – протягом перших двадцяти років минулого століття. Послідовникам колишнього регента й керівника уряду – представникам НЛП, опоненти постійно дорікали переслідуванням опозиції, обмеженням демократичних прав і свобод, порушенням діючого законодавства, навмисним збуренням громадянського протистояння, наявністю чого мала місце у 1886–1894 рр. Сам С. Стамболов поставав у публікаціях їхньої преси в образі тирана, узурпатора, особи безпринципної і жорстокої [10]. Найактивніших нападок його наслідувачі зазнавали у період свого правління. Ідеологічні противники НЛП – «народняки», «цанковісти», демократи, «радославовісти», «тончевісти» а також ліві політичні сили – соціал-демократи, радикали і представники Землеробської спілки, з метою дискредитації «стамболовістів» часто-густо порівнювали їх політику із заходами кабінету С. Стамболова, підкреслюючи при цьому схожі авторитарні методи реалізації влади, намагання за всяку ціну догодити монарху, а також масштабні зловживання посадовими повноваженнями з корисливих мотивів [11].

Реагуючи на вказані звинувачення, «стамболовісти» виправдовували власні дії й ініціативи свого першого лідера прагненням захистити національні інтереси Болгарії та вирішити нагальні проблеми розвитку держави [12]. До ювілеїв з нагоди дня народження С. Стамболова, або чергових річниць його смерті, НЛП публікувала спеціальні брошури з біографією свого засновника, історією його діяльності [13]. У цих виданнях перераховувалися і прославлялися заслуги державника перед країною, його здобутки та перемоги.

Ще одним характерним проявом політичної культури Болгарії у вищезазначений період, формування якого визначалося спадщиною С. Стамболова, є специфічні некоректні прийоми боротьби за владу. Невід'ємним атрибутом цих «брудних» політичних технологій, які застосовувалися різними партіями, були способи приниження і дискредитації суперників, збір на них «компромату», не зважаючи на моральні та правові норми. Так, у період першого правління «стамболовістів» після добровільної відставки 18/30 листопада 1892 р. міністра фінансів Г. Начовіча газета «Свобода» розпочала його справжню інформаційну травлю. Публікуючи вигадані подробиці приватного життя колишнього консерватора, а на той час незалежного політика, НЛП розраховувала нейтралізувати авторитетного і впливового громадського діяча, який перетворився на потенційно небезпечного противника [14].

Іншим прикладом є особистий конфлікт між прем'єром С. Стамболовим і воєнним міністром М. Савовим, котрий весною 1894 р. виник через ревності підполковника до своєї дружини та вміло підігрався політичними угрупованнями, зацікавленими у внутрішніх чварах серед членів уряду. Справа дійшла до виклику С. Стамболова на дуель, усунення М. Савова за такий крок з посади та набула негативного резонансу в офіцерських колах. Згодом ситуація ускладнилася ще й опублікуванням інтимної переписки між вигаданими коханцями [15]. Зрештою всі ці події зумовили початок процесу відсторонення кабінету НЛП.

Після відставки С. Стамболова аналогічні безчесні методи боротьби за владу продовжували застосовуватися на практиці. Жертвами різних скандалів, які в основному безпосередньо не стосувалися професійної діяльності політиків, ставали вчорашні ініціатори всіляких інтриг, розповсюджувачі дезінформації тощо. У 1894–1895 рр. колишньому голові уряду і лідеру «стамболовістів» довелося вдруге зазнати відчуття ганьби. Відразу декілька жінок взялися поширювати плітки про його непристойну поведінку та розпутство у період правління. Одна із них – дружина А. Караюлева, страченого у 1892 р. за вбивство міністра фінансів Х. Белчева, пізніше навіть надрукувала мемуари [16], в яких жалілася, що тоді не тільки залишилася вдовою, а й була принижена і зґвалтована тогочасним прем'єр-міністром. За всіма цими провокаціями стояли політичні опоненти і недоброзичливці, які остерігалися повернення С. Стамболова до керма держави, прагнули дискредитувати противника та нейтралізувати його у конкуренції за владу.

Надалі штучно спровоковані конфлікти відбувалися доволі часто, внаслідок чого страждав імідж відомих політиків. Зокрема, у розпал урядової кризи в листопаді 1902 р. НЛП за допомогою провокаційних публікацій підігривала і без того складну ситуацію, в якій опинився кабінет С. Данева. «Стамболовісти» на шпальтах свого вісника «Нов век» надрукували сфальсифіковану факсимільну кореспонденцію міністра внутрішніх справ А. Людсканова, котра вказувала на його причетність до вбивства Х. Белчева, Г. Вилковіча і С. Стамболова [17]. Зі зміною уряду кожна нова провладна партія вважала за необхідне «облити брудом» своїх попередників, вказуючи при цьому на величезну кількість проблем, які залишилися у спадок від колишнього правління. Так, у 1900–1901 рр. «стамболовістський» «Нов век» з метою помсти за розпад коаліційного уряду Д. Грекова представляв міністра внутрішніх справ В. Радославова єдиним винуватцем кривавих розправ над учасниками руху за скасування натуральної десятини [18], замовчуючи більш вагому вину в цих діях воєнного міністра С. Папрікова. 1915 року Рада міністрів на чолі з В. Радославовим відповіла тим же – розпочала кампанію, направлену на

дискредитацію Н. Генадієва. Несправедливі й необґрунтовані звинувачення стосувалися як особистого життя лідера «стамболовістів», так і його громадської діяльності [19].

Загалом некоректна боротьба за владу із застосуванням інформаційних важелів впливу стала невід’ємним атрибутом болгарських політичних реалій. При цьому стратегія поведінки кожної окремої партії, котра претендувала на провідну роль у суспільстві, цілком залежала від конкретної ситуації і кон’юнктури. У своїх публікаціях газета «Нов век» звертала увагу читачів на деякі особливості функціонування правлячих політичних сил та їх опонентів: «Усі власні незаконні дії, зловживання і фальсифікації влада намагається обілити й показати у вигідному для себе світлі. Опозиція ж за всяку ціну прагне дискредитувати проурядову партію, послабивши довіру до неї з боку громадян» [20]. «Кожна щонайменша помилка кабінету міністрів розцінювалася як привід для відставки, а сам факт зміни уряду як позитивні зрушення» [21]. Єдиною постаттю, котра залишалася поза вказаних інформаційних війн, був монарх. Захищений законом від будь-яких посягань на власну персону, Фердинанд використовував у своїх інтересах баталії між партійними організаціями, що давало йому можливість направляти всі процеси у вигідне йому русло.

Таким чином, особливості політичної культури болгарського суспільства, котрі укорінилися в період регентства і прем’єрства С. Стамболова, виявилися доволі стійкими. Вони залишалися характерними для країни протягом тривалого часу після відставки першого уряду НЛП. Серед них – часті вбивства і теракти, інформаційні війни та «брудні» технології, а також низький рівень участі населення у політичному житті Болгарії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попов Ж. Народно-либералната (стамболовистката) партия в България, 1903–1920. София, 1986.
2. Свобода, 1897, 14 май.
3. Политическите убийства на Ст. Н. Стамболов и Д. Петков или двете позорни дати в България – 03. 07. 1895 и 26. 02. 1907. София, 1907. – С. 44-45.
4. Нов век, 1902, 18 март.
5. Марков Г. Покушения, насилие и политика в България 1878-1947. София, 2003. – С. 124-134.
6. Тодоров А. Избирателни закони и избирателна активност (примерът на България, 1879–1946) // Историкът: гражданин и учен. Сборник в чест на академик Илчо Димитров. София, 2001. – С. 3.

7. Тодоров А. Избирателни закони и избирателна активност (примерът на България, 1879–1946) // Историкът: гражданин и учен. Сборник в чест на академик Илчо Димитров. – София, 2001. – С. 3.
8. Нов век, 1900, 6 април.
9. Речь произнесена от г. Министра Д-ра Н. Генадиев по отговора на тронното слово (V редовна сесия XIII-го обикновено Народно събрание). София, 1907. – С. 25.
10. България, 1903, 7 май.
11. Мир, 1907, 10 май.
12. Нов век, 1908, 26 февруари.
13. Политическите убийства на Ст. Н. Стамболов и Д. Петков или двете позорни дати в България – 03. 07. 1895 и 26. 02. 1907. – София, 1907; Стефан Стамболов: Кога и защо се обяви против Русия (По случай 20 годишнината от смъртта му). София, 1915.
14. Димов А. Злодеяния на Кобургите в България. София, 2005. – С. 98.
15. Марков Г. Покушения, насилие и политика в България 1878-1947 / Г. Марков. София, 2003. – С. 54-58.
16. Карагюлева К. Едно свидетелство за Ст. Стамболова / К. Карагюлева. София, 1897.
17. Нов век, 1902, 12 ноември.
18. Нов век, 1900, 18 ноември.
19. Кермекчиев А. Генадиев пред съда на народно-либералите. София, 1915. – С. 6.
20. Нов век, 1908, 24 април.
21. Нов век, 1910, 23 септември.